

NOVI VIRI NA INTERNETU IN NJIHOVA TAKSONOMIJA

Dunja Kalčič

Pridobljeno: 25.05.2004 – Sprejeto: 15.09.2004

Strokovni članek

UDK 025.32:050

Izveček

Članek opisuje nove vire na internetu in njihovo taksonomijo. Predstavljen je revidirani standard ISBD(CR) za kontinuirane vire ter spremembe in razlike v bibliografskem opisu za serijske publikacije in za integrirne vire.

Opisane so glavne značilnosti revizije priročnika, standarda in formata ISSN ter možnost uporabe številke ISSN, ne le kot identifikatorja kontinuiranih virov na internetu, ampak tudi kot trajnega označevalca le-teh v okviru URN.

Ključne besede: mednarodni standardni bibliografski opis, serijske publikacije, kontinuirani viri, integrirni viri, URN, URL, DOI, trajni označevalci

Professional article

UDC 025.32:050

Abstract

The article describes new resources on the Internet and their taxonomy. The revised standard ISBD(CR) for continuing resources is presented, together with changes and differences in the bibliographic description of serials versus integrating resources.

The main features of the ISSN-manual revision, standard and format are described, as well as the possibility of using the ISSN number as a resource identifier and as a persistent namespace identifier in the frame of a URN.

Key words: international standard bibliographic description, serial publications, continuing resources, integrating resources, URN, URL, DOI, persistent identifiers

KALČIČ, Dunja: The new resources on the Internet and their taxonomy. Knjižnica, Ljubljana, 48(2004)4, str. 77-95

1 Uvod

Knjižničarji smo doslej bolj ali manj udobno živeli v svojem svetu, ki mu je vladala predvsem dihotomija monografije – serijske publikacije, pa še kakšen zemljevid, slikovno gradivo in nebodigatreba drobn tisk – z razvojem interneta in svetovnega spleta v njegovem okviru pa smo se znašli pred viri, ki niso sodili v nobeno od doslej znanih kategorij, v svetu »*neznanih letečih elektronskih predmetov, ki se spreletavajo po internetu in so včasih podobni serijskim publikacijam, včasih pa ne*« (Pelle, 2002). Je določena publikacija serijska, saj konec njenega izhajanja ni predviden, kar je nedvomno ena od osnovnih značilnosti serijskih publikacij, ali ni, saj ne izhaja v zaporednih, oštevilčenih ali kronološko označenih delih ali zvezkih, ampak nove vsebine zamenjujejo prejšnje? Kaj je spletni dnevnik? Kaj je spletna stran in kaj spletno mesto? Pa portal? Je weblog serijska publikacija ali ni?

Najbrž je veliko teh dokumentov, predvsem osebnih spletnih strani, res marginalnega, efemernega ali pa izrazito komercialnega pomena, poleg tega danes so, jutri pa jih morda že ne bo več, in prva reakcija tradicionalnega katalogizatorja je verjetno podobna odgovoru geografa malemu princu:

»Cvetlic ne zapišemo,« je rekel geograf.

»Zakaj ne! Saj ni ničesar lepšega od njih!«

»Zato, ker so cvetlice minljive!«

(Saint-Exupery, 2003, str. 70)

Kakorkoli že, knjižničarji nismo poklicani za to, da sodimo o »tehtnosti« vsebin, in takšno početje bi bilo navsezadnje tudi skrajno nevarno. Zagotovo pa je med temi viri tudi precej gradiva, ki je pomembno tako za sedanje kot za prihodnje rodove.

2 Viri na spletu in bibliografski zapis

Nekako od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja lahko tako rekoč kdorkoli kadarkoli na internetu »objavi« svoj prispevek, ki je že naslednji hip dostopen vsemu svetu. Enako hitro in preprosto pa ga lahko s spleta tudi za vselej umakne. K pravi eksploziji publiciranja na svetovnem spletu je pripomoglo tudi dejstvo, da je takšno »objavljanje« tako rekoč zastoj: vse, kar človek potrebuje, so spletni brskalnik, modem in nekaj računalniškega znanja.

Razvoj novih računalniških nosilcev informacij v fizični obliki, ki omogočajo neposredni dostop, doslej ni bistveno spremenil dela v knjižnici in bibliografske

obdelave in viri na teh nosilcih so našli svoje mesto ob drugem neknjižnem gradivu v knjižnici; bibliografska obdelava publikacij na elektronskih nosilcih z neposrednim dostopom se ne razlikuje bistveno od obravnave tiskanega gradiva. Obdelamo jih lahko po ustaljenih shemah z nekaj dodatnimi podatki, jih spravimo na polico in jih tam praviloma tudi najdemo.

Številna vprašanja, ne toliko v zvezi z bibliografsko obdelavo, kot predvsem s taksonomijo virov, njihovim ohranjanjem in omogočanjem dostopa do njih, pa so se odprla ob pojavu prek interneta dostopnih novih virov. Ti viri so seveda tako drugačni predvsem zato, ker izkoriščajo lastnosti interneta in možnosti, ki jih to okolje ponuja: ena od teh je povezana s strukturo samega svetovnega spleta, za katerega sta značilna predvsem povezovanje in povezanost podatkov s pomočjo nadbesedilnega jezika in multimedijskih povezav.

Kje se torej neka publikacija začne in kje konča? Prav povezanost in povezljivost informacij sta bistvena in osnovna značilnost novega načina publiciranja, in vse bolj postaja jasno, da osnovna enota pravzaprav ni več npr. serijska publikacija ali integrirni vir, ampak sestavek v njej, saj se tudi številni časopisi, ki so v tiskani obliki »prave« serijske publikacije, na internetu spremenijo v podatkovne baze člankov.

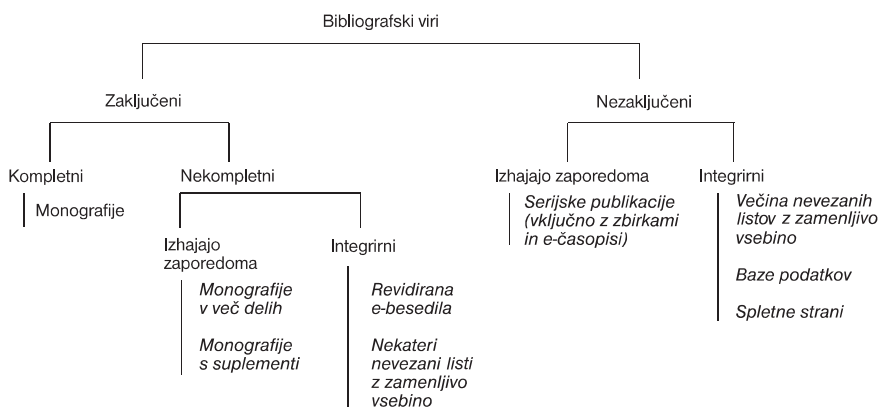
Številne tiskane serijske publikacije zdaj izhajajo tudi v internetno dostopni obliki, včasih v obliki in vsebini, ki je povsem enaka tiskani, še pogosteje pa v obliki, ki izrablja lastnosti medija in možnosti, ki jih le-ta ponuja. Tedaj ne moremo več govoriti o »pravi« serijski publikaciji. Nekatere publikacije pa izhajajo izključno v obliki, dostopni on-line.

3 Serijske in serijskim podobne publikacije na internetu: od ISBD(S) do ISBD(CR)

Zadnja leta se vsi, ki delamo s serijskimi publikacijami, srečujemo z velikimi spremembami in pojavom on-line »serijskih« publikacij, ki pa so to le deloma. Pri teh konec izhajanja ni predviden, dopolnjujejo se z novimi vsebinami v okviru baze podatkov, po kateri je mogoče iskati, dodatki in dopolnitve se ne pojavljajo »na koncu«, ampak nadomeščajo prejšnje vsebine, včasih so dodane nove povezave z drugimi viri, včasih se spreminja celotna predstavitev. Če iščemo primerjave s tiskanimi publikacijami, so ti novi viri še najbolj podobni nevezanim publikacijam, ki se občasno dopolnjujejo, in glede katerih tako in tako nikoli nismo bili povsem prepričani, kaj pravzaprav so: monografije ali serijske publikacije?

Takšno stanje je zahtevalo hitro ukrepanje in sodelovanje. Tako je leta 1998 oblikovana mednarodna delovna skupina predstavnikov devetih držav (v njej je kot predstavnica Slovenije sodelovala tudi pokojna Zlata Dimec), vključno s predstavniki treh največjih bibliotekarskih združenj na tem področju, standardov ISBD, ISSN in AACR2, katere končni cilj je bil čim večja skladnost v vseh treh okoljih in čim večje poenotenje standardov za bibliografsko obdelavo, ki jih je bilo treba zaradi nastanka novih in drugačnih publikacij revidirati ter razširiti področje, ki ga pokrivajo.

Nova in pregledna konceptualna shema bibliografskih virov je nastala v okviru AACR2. Jean Hirons, Crystal Graham in Regina Reynolds (1998) so oblikovale naslednjo shemo bibliografskih virov, ki lepo ponazarja razdelitev virov:

Slika 1: Bibliografski viri (Vir: Hirons, J. in Reynolds, R., 1998)

Delovna skupina je določila področja, ki jih je bilo *treba* preučiti:

- področje, ki ga zajema ISBD(S);
- definicija serijske publikacije;
- viri opisa;
- spremembe, ki zahtevajo nov opis;
- izdaje v več formatih;
- primerjava obravnave naslova po ISBD(S) in po ISSN;
- opis ali identifikacija;
- ključni naslov kot merilo (Parent, I., 2003).

Odločili so se za novo poimenovanje virov, ki vključujejo tako serijske publikacije kot tudi vire, ki so jim deloma podobni (konec izhajanja v večini primerov ni predviden), deloma pa ne (ne moremo na primer govoriti o zaporednih delih ali

številkah ali zvezkih): kontinuirani viri. Kontinuirani viri poleg serijskih publikacij obsegajo tudi publikacije, ki so po svoji naravi integrirne.

Definicija serijske publikacije *v bistvu* ostaja enaka: to je kontinuirani vir s kakršnikoli dostopom, ki izhaja v zaporednih, praviloma oštevilčenih ali kronološko označenih zvezkih ali delih, konec izhajanja pa ni predviden.

Integrirni viri so v večini primerov nezaključeni, lahko pa so tudi zaključeni. Izhajajo v tiskani ali on-line obliki.

Nezaključeni integrirni vir je bibliografski vir, ki se spreminja ali dopolnjuje z dopolnitvami, ki od prejšnjih vsebin niso jasno ločene, ampak se z njimi stapljajo v novo celoto, konec izhajanja pa ni predviden; še najbolj so podobne nevezanim publikacijam, ki se občasno dopolnjujejo in so vsaj v večini primerov kronološko označene (datum zadnje osvežitve).

Tipični on-line dostopni nezaključeni integrirni viri so spletne strani in spletna mesta ter baze podatkov. Med tiskanimi publikacijami so tipični integrirni viri nevezane publikacije, ki se občasno dopolnjujejo in smo jim včasih rekli tudi »fascikli« (npr. priročniki za COMARC).

Zaključeni integrirni viri pa izhajajo v časovno določenem obdobju, znotraj katerega se spreminjajo in dopolnjujejo. Primer za tak on-line dostopni vir je recimo spletna stran nekega dogodka, ki se sklene skupaj z njim, tiskani zaključeni integrirni viri pa so nevezane publikacije, ki se občasno dopolnjujejo in katerih konec izhajanja je predviden.

3.1 ISBD(CR)

Za bibliografski opis serijskih publikacij smo pri nas doslej uporabljali *Mednarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacij* (dalje ISBD(S), ki ima skupaj z drugimi ISBD-ji ključno vlogo v okviru univerzalne bibliografske kontrole (do nedavnega program IFLE UBCIM – Universal Bibliographic Control and International Marc, ki se je leta 2004 preoblikoval v IFLA-CDNL – Alliance for Bibliographic Standards). Standardi so v domeni Stalnega odbora sekcije IFLE za katalogizacijo in so v tesni povezavi tako z razvojem založništva kot s knjižničarstvom. Zadnja revidirana izdaja ISBD(S) je izšla leta 1988 (v slovenskem prevodu leta 1997).

Razvoj mednarodnih standardov za bibliografski opis publikacij seveda sledi pojavom in razvoju novih virov, ki ga nenazadnje pogojuje tudi razvoj novih tehnologij in njihovih možnosti.

Nova, revidirana izdaja standarda zato ne vključuje več le serijskih virov, temveč vse vire kontinuiranega značaja. Kontinuirani vir je generični izraz za vse zvrsti publikacij, ki jih zdaj zajema revidirani standard. Novi standard so poimenovali *Mednarodni standardni bibliografski opis kontinuiranih virov* (dalje ISBD(CR)).

Med kontinuirane vire, ki jih vključuje novi standard ISBD(CR) spadajo tako serijske publikacije kot integrirni viri, in prav zaradi slednjih so bile potrebne spremembe nekaterih priporočil ter uvedba razlik med obravnavo serijskih publikacij in integrirnih virov.

3.1.1 Bibliografski opis po ISBD(CR)

Za serijske publikacije tako kot doslej velja, da je osnova za opis prvi (oziroma prvi dostopni) zvezek ali del publikacije, poznejše spremembe opišemo v opombah, medtem ko za integrirne vire velja ravno obratno: pri teh opis naredimo po zadnji osvežitvi. Osvežitev ne moremo vzporejati z »zvezki« ali »deli« ali posameznimi »številkami«, prej gre za tako imenovane »izdaje«. Dva različna koncepta o tem, kaj je osnova za opis kontinuiranega vira, bibliografsko obdelavo nedvomno precej zapletata, saj se ta razlika zrcali v različni obravnavi serijskih publikacij in integrirnih virov v večini območij bibliografskega opisa.

1. Območje naslova in navedbe odgovornosti

Pri serijski publikaciji je v primeru večje spremembe naslova potreben nov zapis, kar pa ne velja za integrirne vire, pri katerih v takem primeru obstoječi zapis popravimo in prejšnji naslov oziroma naslove zabeležimo v opombah.

Različno obravnavamo tudi spremembo vzporednega naslova in dodatka k naslovu ter spremembo imena osebe ali korporacije v navedbi odgovornosti: pri serijskih publikacijah morebitne spremembe zabeležimo v opombi (razen v primeru večje spremembe takšnega imena v povezavi z generičnim izrazom v naslovu, ki seveda zahteva nov zapis), pri integrirnih virih popravimo zapis, tako da odraža stanje zadnje osvežitve.

2. Območje izdaje

Pri serijski publikaciji spremembe v navedbi izdaje zabeležimo v opombi, razen kadar je sprememba takšna, da zahteva nov zapis, pri integrirnem viru ob spremembi navedbe izdaje spremenimo opis, prejšnje stanje pa lahko zabeležimo v opombi.

3. *Območje posebnih podatkov o gradivu*

Pri kontinuiranih virih to območje uporabljamo za beleženje številčnih in/ali kronoloških oznak ter posebnih podatkov o gradivu, ki jih navajamo v skladu z ustreznimi standardi (ISBD(CM), ISBD(ER), ISBD(PM)).

4. *Območje založništva, distribucije itn.*

Pri serijski publikaciji spremembo kraja založništva in/ali distribucije zabeležimo v opombi, če je to pomembno za uporabnike kataloga, pri integrirnem viru spremenimo opis in prejšnji kraj(e) zabeležimo v opombi.

Enako ravnamo, kadar se spremenita kraj založništva in/ali distribucije ali ime založnika in/ali distributorja.

5. *Območje fizičnega opisa*

Posebnih razlik med serijskimi in integrirnimi viri ni. V območju fizičnega opisa v jeziku bibliografske ustanove navedemo posebno oznako gradiva, druge fizične podrobnosti, mere in spremno gradivo pa navedemo z ustreznimi okrajšavami in kraticami.

6. *Območje zbirke*

Posebnih razlik med serijskimi in integrirnimi viri ni.

7. *Območje opomb*

Iz opisov razlik v obravnavi serijskih in integrirnih virov v območjih od 1-4 izhajajo razlike v beleženju v tem območju.

V tem območju tudi ustrezno zabeležimo hierarhični, kronološki ali povezovalni (horizontalni) odnos med kontinuiranimi viri.

8. *Območje standardne številke in /ali pogojev dostopnosti*

Posebnih razlik v navajanju standardnih številke med serijskimi in integrirnimi viri ni. Standardne številke navajamo v skladu s sprejetimi standardi. Naj posebej opozorim, da imajo zaključeni integrirni viri pogosto številko ISBN.

Na povsem praktični ravni katalogizacije v strojno čitljivem formatu za obdelavo integrirnih virov, ki jih pravzaprav ne moremo uvrstiti niti med monografije niti med serijske publikacije in imajo lahko lastnosti obeh, je priporočljiva posebna maska, ki, tako kot maska za serijske publikacije, vsebuje tudi kode za pogostnost, rednost ter povezovalna polja.

4 ISSN: revizija priročnika, formata in standarda

Vzporedno s skupinama, zbranimi okrog ISBD oziroma AACR2, in v sodelovanju z njima je spričo pojava novih virov potekala tudi revizija priročnika za ISSN, katerega zadnja revidirana izdaja je izšla leta 1983.

Sistem *International Standard Serial Number* (dalje ISSN) je mednarodni sistem enoznačne identifikacije serijskih publikacij (<http://www.issn.org>). Mednarodno standardno številko serijske publikacije določa standard ISO 3297 in skupaj s ključnim naslovom enoznačno identificira določeno serijsko publikacijo na kateremkoli mediju in ne glede na to, ali še izhaja ali ne.

Številka ISSN je sestavljena iz predpone ISSN in dveh nizov s po štirimi arabskimi številkami, povezanih z vezajem; zadnja številka je kontrolna in je lahko tudi X. ISSN sam po sebi ne pomeni ničesar in iz njega ne moremo razbrati jezika publikacije, založnika, države ali medija. Vsaka številka ISSN je neločljivo povezana s ključnim naslovom serijske publikacije, ki ga določimo zato, da se izognemo morebitnemu podvajanju, in skupaj z njim enoznačno identificira prav to publikacijo. Številke sestavlja mednarodni ISSN center v Parizu in jih distribuira nacionalnim centrom. Doslej je bilo po vsem svetu dodeljenih okrog milijon števil. V sistemu sodeluje okrog 75 nacionalnih centrov, delo koordinira mednarodni center v Parizu, kjer je tudi osrednja baza podatkov sistema ISSN.

Bibliografski zapis o viru v bazi ISSN vsebuje metapodatke o identifikaciji vira, ga opisuje in pove, kje in kako ga lahko poiščemo.

4.1 Priročnik za ISSN

Novе definicije so vključene v revidirani priročnik *ISSN Manual. Cataloguing Part. Paris, ISSN International Centre, 2003*, katalogizacijska pravila pa so oblikovana glede na spremembe, ki sta jih povzročili revizija ISBD(S) in AACR2. V nadaljnjih izdajah bodo upoštewane tudi vse spremembe in novosti, ki jih bosta uvedla MARC21 in UNIMARC. Številke ISSN odslej ne dodeljujemo več samo serijskim publikacijam na različnih medijih, temveč tudi drugim kontinuiranim virom (nevezane publikacije, ki se občasno dopolnjujejo, spletne strani, spletna mesta, baze podatkov ipd.).

4.2 Format ISSN

Zaradi razširjenega obsega virov, ki so po novem upravičeni do številke ISSN, je bilo treba spremeniti tudi format ISSN, dodano je polje s kodo za medij, povezovalno polje, ki povezuje vire na različnih medijih, ter polje za lokacijo elektronskega vira. Ključni naslov se poslej vnaša v strukturirani obliki.

Format ISSN omogoča neposredni vnos podatkov iz formatov UNIMARC in MARC21 ter Dublin Core.

4.3 ISO standardi in ISSN

Glavni namen revizije standardov ISO 3297 (International Standard Serial Number) in ISO 4 (Pravila za krajšanje besed v ključnih naslovih) je usklajenost s spremembami ISBD, AACR2 in ISSN, ki so nastale s pojavom novih virov, sicer pa bo revizija standarda ISSN potekala v tesni povezavi z vprašanjem uporabnosti modela funkcionalnih zahtev za bibliografske zapise (FZBZ), ki je nastal predvsem na osnovi lastnosti in značilnosti monografskih publikacij in v primeru kontinuiranih virov povzroča precej nejasnosti.

Spričo razširjenega obsega virov, ki so upravičeni do številke ISSN, se je kaj kmalu izkazalo, da postaja delo na tem področju zaradi eksponentnega naraščanja takih in drugačnih »virov« neobvladljivo. Delovna skupina za revizijo standarda ISO 3297 je januarja 2004 soglasno sprejela priporočilo, da se ISSN dodeljuje *vsem* serijskim publikacijam, pri integrirnih virih pa priporočajo *selektivnost*. Priporočajo tudi, naj kriterije za selekcijo postavi ustanova, v okviru katere deluje nacionalni ISSN center, to pa je ponavadi nacionalna knjižnica.

S pojavom istega dela v več različnih oblikah in na več različnih medijih se je postavilo tudi vprašanje, kaj identificira ISSN oziroma kaj naj bi identificiral: manifestacijo dela, njegovo izrazno obliko ali delo samo?

V primeru serijskih publikacij tako ISSN identificira manifestacijo in ne dela samega, zato dve različni manifestaciji istega dela dobita dve ISSN številki, potrebna sta dva zapisa, ki sta med seboj ustrezno povezana. ISSN torej ne funkcionira kot identifikator dela samega, kar je nedvomno nerodna rešitev in po mnenju večine založnikov popolnoma neustrezna, zato je ne upoštevajo in uporabljajo eno samo številko.

Vprašanje, na kateri ravni naj poteka identifikacija, v primeru serijskih publikacij skuša v sodelovanju z založniki rešiti delovna skupina za novi standard ISO/TC46/SC9. Za zdaj so predvideni štirje scenariji, in sicer:

- ohranitev dosedanje prakse;
- dodeljevanje številke ISSN na ravni naslova;
- dodeljevanje številke ISSN na ravni naslova z ustreznimi standardiziranimi končnicami za razlikovanje med različnimi nosilci;
- dodeljevanje »glavne« številke ISSN na ravni naslova in podrejenih številke ISSN verzijam na različnih nosilcih. Sekundarne številke ISSN bi bile povezane z ustreznim sistemom.

Največ podpore je za zdaj dobila tretja rešitev, dokončno pa bo standard oblikovan in sprejet leta 2006.

5 Identifikacija in lokacija virov na internetu

Na področju bibliotekarstva se srečujemo z različnimi identifikatorji: na področju tiskanih publikacij sta verjetno najpogostejša ISSN – International Standard Serial Number za serijske publikacije in ISBN – International Standard Book Number za monografske publikacije, v internetnem okolju pa SICI – Serial Item and Contribution Identifier za članke ter BICI – Book Item and Component Identifier za poglavja v zbornikih.

ISSN in ISBN sta bila razvita v sedemdesetih letih za publikacije v tiskani obliki in sta bila popolnoma uporabna za publikacije v elektronski obliki z neposrednim dostopom, s pojavom interneta in novih virov na internetu z on-line dostopom pa se je pokazalo, da identifikacijski sistemi, razviti za tiskane publikacije, v tem okolju izgubljajo svoj prvotni pomen.

Poleg tega zaradi novih možnosti publiciranja postajajo za distribucijo in prodajo najpomembnejši osnovni sestavni deli publikacij, kot so članek, poglavje v zborniku ali morda ilustracija v knjigi.

Identifikacija virov je internetna tehnologija, ki je ključnega pomena za iskanje on-line dostopnih virov, za upravljanje z njimi in za arhiviranje, pomeni pa poseben problem tudi zaradi mobilnosti in nestabilnosti internetnih naslovov, kar onemogoča eno od osnovnih nalog knjižnice, in sicer zagotavljanje dostopa do virov, ki jih knjižnica hrani. Zaradi tega se je pokazala potreba po zanesljivem in v svetovnem merilu sprejetem sistemu imen oziroma naslovov.

Za zdaj je večina imen oziroma naslovov online dostopnih publikacij v obliki enotnega naslova vira ali URL, ki vključujejo protokol, ime domene in ime datoteke, v kateri je vir. URL hkrati identificira vir in opisuje njegovo trenutno lokacijo, nima pa funkcije trajnega označevalca. Ko se spremeni lokacija, vira ne

najdemo več, izgubljene pa so tudi morebitne nadbesedilne povezave do drugih virov, ki so integralni in značilni del tovrstnih publikacij. Ta problem bi bilo mogoče rešiti s trajnim in enoznačnim označevalcem, ki bi omogočal dostop do vira, ne glede na njegovo lokacijo.

Zaradi tega se je delovna skupina Internet Engineering Task Force (<http://www.ietf.org>) leta 1994, kmalu po začetku razvoja svetovnega spleta, lotila razvoja bolj zanesljivega označevalca, ki so ga poimenovali URN ali enotno ime vira. URN je trajen, od lokacije, protokola, hosta, porta itn. neodvisni označevalec. Povezavo med URN in URL elektronskega vira omogoča resolucijski servis oziroma baza podatkov.

Po RFC 2141 (<http://www.ietf.org/rfc/rfc2141.txt>) je URN sestavljen iz treh delov:

- znakovni niz »urn«,
- NID ali »namespace identifier« ali trajno ime, iz katerega razberemo identifikacijski sistem,
- identifikator.

V primeru kontinuiranega vira s številko ISSN 1046-8188 njegov URN naslov izgleda takole:

urn : ISSN : 1046-8188

5.1 ISSN kot trajno ime v okviru URN

Projekt, ki je potekal v mednarodnem ISSN centru v Parizu in v katerem so sodelovale tudi nacionalne knjižnice Avstralije, Švedske in Nizozemske (Pelle, 2000) je tudi v praksi pokazal, da je mogoče uveljavljene identifikacijske sheme za tiskane publikacije na poseben način uporabiti v internetnem okolju.

Dokaj preprosto resolucijo ISSN številke v sistemu URN je omogočil obstoj centralne podatkovne baze v Mednarodnem ISSN centru v Parizu; za druge klasične identifikatorje takšna centralna podatkovna baza namreč ne obstaja.

Številka ISSN v tem okviru ne funkcioniira več le kot identifikator, temveč tudi kot »stalni naslov«, saj poleg identifikacije omogoča tudi dostop do njega.

V okviru URN številka ISSN postane »trajno ime« ali »namespace identifier«. Poseben resolucijski servis omogoča, da lahko določen ISSN-URN prevedemo na naslednje elektronske lokacije:

- lokacijo bibliografskega vira oziroma metapodatkov,
- lokacijo v elektronskem arhivu,
- lokacijo samega vira v elektronski obliki.

Elektronske lokacije so izražene z URL-ji, katerih trajnost ni zagotovljena, zato je potreben poseben program za njihovo preverjanje in preusmerjanje. Spremembe je treba vnašati tako v bibliografski zapis kot v resolucijsko bazo oziroma servis ISSN-URN.

Uporaba že obstoječih in uveljavljenih sistemov za identifikacijo virov v okviru internetnih naslovov bo omogočila njihovo dokaj zanesljivo arhiviranje, iskanje in uporabo. Ko standardna številka postane trajno ime ali »namespace identifier« v URN, dobimo stalni naslov vira, naslov, na katerem ta vir »prebiva« v arhivu in kjer se zbirajo zaporedne številke in/ali osvežitve.

6 Identifikacija virov na spletu in nacionalne knjižnice

V okviru CENL (Consortium of European National Libraries) je v letu 2003 potekala razprava o stalnih identifikatorjih ter članstvu nacionalnih knjižnic v International DOI Foundation. Nacionalne knjižnice v Evropi se zavzemajo za uvedbo DOI (Digital Object Identifier).

DOI se od drugih identifikatorjev, npr. URL, razlikuje predvsem v tem, da identificira »objekt« kot entiteto in ne zgolj kot mesto, kjer je le-tega mogoče najti. Omogoča vključevanje obstoječih shem številčenja, kot so ISSN, ISBN in ISMN, vsebuje metapodatke in ima razvito resolucijo, poleg tega pa gre, v nasprotju z drugimi, za ISO standard ter upravljan sistem s trdno infrastrukturo in jasno oblikovano politiko.

7 Sklep

Bibliografska obdelava se bo v pričujočem stoletju srečevala z novimi in novimi oblikami virov in načini njihovega izdajanja v različnih formatih. Razlika med monografskimi in serijskimi viri, ki smo jo bili vajeni doslej, bo vse bolj zabrisana in bo zahtevala od katalogizatorjev večjo prožnost in sposobnost za prepoznavanje novih vrst virov in novih načinov publiciranja. Spremembe v bibliografski obdelavi nikakor ne rešijo problema v celoti, če jih ne spremljajo tudi prizadevanja za arhiviranje. On-line dostopni viri lahko izginejo v celoti ali pa spremenijo lokacijo in v obeh primerih so za knjižnico izgubljeni, če nima njihovega arhiva.

Poseben problem je tudi pogostnost zajemanja on-line dostopnih kontinuiranih virov za arhiviranje. Pri serijskih publikacijah lažje določimo pogostnost zajemanja, in ohranjanje vseh zaporednih delov/zvezkov/številke seveda ni vprašljivo. Veliko vprašanje pa se postavlja v zvezi s pogostnostjo zajemanja integriranih virov: katere spremembe so toliko pomembne, da jih velja ohranjati? Kako pogosto bomo to počeli? Arhiv teh virov se utegne tako hitro povečati, da njegova obvladljivost in uporabnost kaj hitro postaneta vprašljivi.

Citirani viri

1. Hiron, J. & Reynolds, R. (1998). *Proposal to adopt a modified C approach*. Pridobljeno 18. 4. 2004 s spletne strani: <http://lcweb.loc.gov/acq/conser/modelc.gif>
2. Parent, I. (2003). From ISBD(S) to ISBD(CR). *The Serials Librarian*, 43 (4), 73-81.
3. Pelle, F., Godefroy P. & Rozenfeld, S. (2000). *Electronic Archive Registry: presentation of the results of a pilot project*. Pridobljeno 10. 5. 2004 s spletne strani: <http://www.icsti.org/2000workshop/pelle.html>
4. Pelle, F. (2002). ISSN: an ongoing identifier in a changing world. *The Serials Librarian*, 41 (3-4), 31-42.
4. Saint-Exupery, A. de (2003). *Mali princ*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Dunja Kalčič je zaposlena v Narodni in univerzitetni knjižnici kot vodja Zbirke serijskih publikacij in vodja ISSN centra Slovenije.

Naslov: Turjaška 1, 1000 Ljubljana

Naslov elektronske pošte: dunja.kalci@nuk.uni-lj.si

Priloga 1: Slovarček najpogostejših izrazov, kratic in okrajšav, s katerimi se srečujejo katalogizatorji pri iskanju in identifikaciji elektronskih virov, ki so dostopni na daljavo

Agregacija: podatkovna zbirka digitaliziranega gradiva, po kateri je mogoče iskati (npr. ProQuest Direct, EBSCO).

Agregator: družba, ki omogoča dostop do digitalizirane vsebine različnih serijskih publikacij in drugih virov, pogosto različnih založnikov.

Anonimni FTP (*File Transfer Protocol*) protokol za prenos datotek: omogoča dostop do elektronskih virov, ki so dostopni na daljavo brez identifikacije ali gesla (gl. tudi *FTP*).

ASCII (*American Standard Code for Information Exchange*): ameriški standardni nabor znakov za izmenjavo informacij.

Avtomatsko indeksiranje: indeksiranje, ki ga opravi računalnik brez človekove intervencije, ponavadi tako, da poišče besede, ki se v določenem dokumentu najpogosteje pojavljajo.

Baza podatkov gl. **Podatkovna zbirka**

Bibliografski vir: manifestacija dela ali enote, na kateri temelji bibliografski opis. Bibliografski vir lahko obstaja na kateremkoli mediju ali kombinaciji medijev in je lahko na fizičnem nosilcu ali dostopen na daljavo.

CONSER (*Cooperative Online Serials*): mednarodni program kooperativne katalogizacije serijskih publikacij, namenjen predvsem uporabnikom OCLC-ja.

CORC (*Cooperative Online Resource Catalog*): OCLC-jev eksperimentalni projekt kooperativne katalogizacije virov na spletu. (<http://www.oclc.org/core>)

DOI (*Digital Object Identifier*): identifikacijski sistem za digitalne vsebine. Sistem DOI omogoča enoznačno identifikacijo vsebine ter hkrati uporabnika poveže z nosilci (avtorske, komercialnih) pravic.

Domača stran (*home page, web home page*): vrsta spletne strani, ki je vhodna stran (»domače mesto«) oziroma glavni dokument podjetja, združenja, ustanove ali posameznika v svetovnem spletu, prek katere imamo dostop do drugih njegovih spletnih strani (prim. *Spletna stran*).

Dostop na daljavo: dostop do elektronskih virov in njihova uporaba prek interneta.

Dostop z zamikom (*moving wall*): časovno obdobje med zadnjo številko serijske publikacije, ki je dostopna, in zadnjo številko, ki je izšla; določen je v pogodbi med založnikom in posrednikom.

DPI (*Dots Per Inch*): merilo za gostoto zapisa na računalniškem zaslonu. Čim večji je DPI, tem boljša je resolucija ali jasnost slike na zaslonu.

Dublin Core (DC): format deskriptivnih metapodatkov, ki vsebuje 15 osnovnih elementov, za katere so se leta 1996 v Dublinu na Irskem dogovorile številne institucije, predvsem s področja bibliotekarstva. Nekaterim pa so določeni tudi neobvezni kvalifikatorji. Dublin Core – nabor za knjižnične aplikacije (DC-LAP) - je zelo podoben MARC formatom. (<http://dublincore.org/>)

Elektronska serijska publikacija: kontinuirani vir, ki ga je mogoče poiskati in uporabljati prek računalniškega omrežja. Izhaja v zaporednih, ločenih delih, ki so ponavadi opremljeni s številčnimi ali kronološkimi oznakami, konec izhajanja pa ni predviden. Elektronske serijske publikacije so na internetu dostopne prek svetovnega spleta, FTP-ja ali e-maila.

Elektronski vir: gradivo (podatki in/ali programi), prirejeno za upravljanje z računalnikom. Za to gradivo potrebujemo bodisi periferno enoto, ki je neposredno priključena na računalnik (npr. gonilnik za CD-ROM) ali pa povezavo z računalniškim omrežjem (npr. internet).

FTP (*File Transfer Protocol*): protokol za prenos datotek. Protokol, ki temelji na sistemu odjemalec – strežnik in omogoča prenašanje datotek po omrežjih, na primer po internetu. Večina uporabnikov ga uporablja za prenos datotek z oddaljenih lokacij na svoj računalnik. Deluje brez kakršnihkoli omejitev. (Gl. tudi *Anonimni FTP*)

HTML (*Hypertext Mark-up Language*): jezik za označevanje nadbesedila. Standardni jezik za oblikovanje spletnih sestavkov, ki temelji na standardu SGML. V tem jeziku so napisani dokumenti na svetovnem spletu (gl. tudi *SGML*).

HTML glava: uvodni element vira v jeziku HTML, ki vsebuje specifikacije in informacije o dokumentu, med njimi naslov in ključne besede, ki omogočajo pregledovanje z iskalnimi stroji, ter podatke, ki ne spadajo v vsebino dokumenta. Dokumenti HTML so ASCII datoteke, ki imajo posebne značke HTML oziroma ukaze oblike. *Tolmač* (interpreter) za HTML je vdelan v spletne pregledovalnike.

HTTP (*Hypertext Transfer Protocol*): internetni protokol za izmenjavo nadbesedila (gl. *Nadbessedilo*) v svetovnem spletu. Način prikaza informacije, pri čemer izbrane besede ali drugi elementi dokumenta omogočijo samodejne povezave do sorodnih dokumentov ali datotek.

Integrirni vir: bibliografski vir, ki se dopolnjuje ali spreminja s pomočjo dodatkov, ki ne ostajajo ločeni, ampak se zlijejo s celoto. Integrirni viri so lahko zaključeni ali nezaključeni. Primeri integrirnih virov so nevezane publikacije, ki se občasno dopolnjujejo (*updating loose leafs*) in spletna mesta, ki se občasno dopolnjujejo (*updating web sites*).

Internet (*Medmrežje*): največje omrežje računalnikov na svetu, ki povezuje med seboj omrežja najrazličnejših vrst in velikosti.

Intranet: internetu podobno omrežje, ki deluje po enakih protokolih in je v njem možno uporabljati enaka orodja kot v internetu, vendar ni javno dostopno.

IP (*Internet Protocol*): Protokol za prenos datotek po internetu.

ISBN (*International Standard Book Number*): enotna (strojno čitljiva) identifikacijska številka, ki enoznačno označuje posamezno monografsko publikacijo. Držav, ki so članice sistema, je 159.

ISMN (*International Standard Music Number*): enotna identifikacijska številka za glasbene tiske.

ISSN (*International Standard Serial Number*): enotna identifikacijska številka specifičnega kontinuiranega vira. ISSN je mogoče dodeliti vsem kontinuiranim virom, tako tistim, ki ne izhajajo več, izhajajo ali bodo izhajali, ne glede na nosilec oziroma dostop. Mednarodna ISSN baza s sedežem v Parizu obsega približno milijon zapisov.

Iteracija: primerek integrirnega vira, bodisi ob izidu ali ob katerikoli spremembi.

Izvirna koda: Oblika, v kateri je napisan računalniški program ali spletno mesto. Na internetu npr. lahko izvirna koda za spletno mesto vsebuje kateregakoli od naštetih jezikov: HTML, JavaScript, Java ali SGML.

Kompresija (*zgoščevanje zapisa*): proces zmanjšanja števila bitov za lažji prenos in shranjevanje informacij v digitalni obliki.

Kontinuirani vir: bibliografski vir, ki izhaja zaporedno, konec izhajanja pa ni predviden. Kontinuirani viri vključujejo serijske vire in nezaključene integrirne vire.

Lokalni dostop (elektronski viri): gl. *Neposredni dostop*.

MARC (*Machine Readable Cataloguing*): računalniški format za vnos in izmenjavo bibliografskih podatkov.

MARC21: implementacija ameriškega nacionalnega standarda *Information Interchange Format* (ANSI Z39.2) in njegovega mednarodne različice *Format for Information Exchange* (ISO 2709), ki opisuje generalizirano strukturo, ne pa tudi vsebine zapisa.

Medmrežje: gl. internet.

Metapodatki: podatki o podatkih. Vsebujejo podatke o publikaciji. V zvezi z elektronskimi viri ločujemo tri funkcionalne kategorije metapodatkov:

- deskriptivne metapodatke, ki nam pomagajo najti in identificirati vir;
- administrativne metapodatke, ki omogočajo upravljanje z virom;
- strukturalne metapodatke, ki vsebujejo komponente kompleksnih informacijskih virov.

Nadbessedilo (*hypertext*): temeljna oblika informacije v svetovnem spletu, in sicer besedilo oziroma dokument, v katerem so nadpovezave do drugih dokumentov. Z ustreznim spletnim pregledovalnikom lahko v nadbessedilu izbiramo posamezne povezave in prek njih odpiramo druge dokumente.

Nadpovezava (*hyperlink*): posebej označena informacija oziroma mesto v dokumentu z nadbessedilom, od koder hitro preidemo do drugih dokumentov. Nadpovezave so lahko grafično poudarjeno besedilo (obarvano, podčrtano, ikone, sličice ipd.).

Naslovni zaslon (elektronski viri): prikaz podatkov, ki vsebujejo stvarni naslov vira in običajno, čeprav ne vselej, navedbo odgovornosti ter druge podatke v zvezi z virom.

Neposredni dostop (elektronski viri): uporaba elektronskih virov na fizičnih nosilcih (disketa, CD-ROM ipd.) s pomočjo računalnika.

Nevezane publikacije, ki se občasno dopolnjujejo (*updating loose-leaf*): integrirni vir, ki sestoji iz enega ali več ločenih zvezkov, ki jim dodajamo, odstranjujemo in/ali nadomeščamo posamezne liste/sklope podatkov.

OAIS (*Open Archival Information System*): Referenčni model za arhiviranje elektronskih virov. (<http://www.kb.nl/coop/nedlib/results/OAISreviewbyNEDLIB.html>)

OCR (*Optical Character Recognition*): sistem za optično prepoznavanje znakov z optičnim čitalnikom. Uporablja se za prenos besedila na papirju v računalniško obliko (npr. v obliki ASCII znakov). OCR uspešno prepozna tiskane črke, precej težje pa rokopis. Uporablja se tudi za digitalizacijo knjižničnega gradiva.

Odjemalec (*client*): računalnik, ki uporablja sistemska sredstva drugega omrežnega računalnika

PDF (*Portable Document Format*): format datoteke, ki ga lahko pregledujemo ali ustvarimo z določenimi programi, npr. z Adobe Acrobat. Ta format datoteke so razvili z namenom, da bi standardizirali formatiranje dokumentov na internetu.

Podatkovna zbirka: zbirka neodvisnih del, podatkov ali drugega gradiva v kakršnikoli obliki, ki je sistematično ali metodično urejeno in posamično dostopno

z elektronskimi ali drugimi sredstvi, pri čemer pridobitev, preveritev ali predstavitev njene vsebine zahteva kakovostno ali količinsko znatno naložbo (Uradni list RS 9/2001); je brez elementov avtorske kreacije in ni varovana z avtorsko pravico. Podatkovna zbirka je npr. Telefonski imenik Slovenije.

Portal: osrednja spletna stran z različnimi podatki in povezavami, ki zanimajo najširši krog ljudi. Pogosto vključuje tudi imenik strani in spletni iskalnik.

Pregledovalnik: program za pregledovanje vsebine zbirke podatkov ali seznama datotek brez možnosti spreminjanja vsebine.

Prehod (*gateway*): Računalniški sistem, ki omogoča prenos podatkov med dveh nezdružljivima omrežjema, tako da reformatira podatke v obliko, ki je za novo omrežje sprejemljiva.

Protokol: dogovorjeni zbir formatov in postopkov, v okviru katerega poteka izmenjava informacij med različnimi računalniki.

Resolucija (*ločljivost*): mera, ki določa, kako dobro ločujemo med posameznimi elementi, npr. ločljivost prikaza na zaslonu.

SGML (*standard generalized mark-up language*): standard, ki omogoča enotno formatiranje besedilnih dokumentov, kar omogoča njihovo branje z različnimi orodji za procesiranje dokumentov. Na tem standardu je utemeljen jezik za označevanje nadbesedila HTML (gl. tudi *HTML*).

Spletna stran (*web page*): posamezna stran hipertekstnega dokumenta na spletnem mestu v obliki HTML. Na spletni strani so lahko besedilo, nadpovezave, podobe, videoposnetki ali zvočni posnetki (prim. *Domača stran*).

Spletne strani, ki se občasno dopolnjujejo (*updating web pages*): spletne strani, ki jim dodajamo, odstranjujemo in/ali nadomeščamo posamezne sklope podatkov.

Spletni naslov: naslov URL (gl. tudi *URL*).

Spletno mesto: lokacija na svetovnem spletu, ki jo identificira URL in na kateri so shranjene spletne strani, ki jih iščemo in uporabljamo prek spletnega mesta.

Svetovni splet (*WWW*, Medmrežje): porazdeljen informacijski sistem oziroma storitev na internetu, ki temelji na izmenjavi dokumentov HTML (besedilo, slike, digitaliziran zvok) med internetnimi strežniki in na prikazovanju informacij v spletnih pregledovalnikih. Povezave v obliki besed, URL-jev ipd. omogočajo iskanje dokumentov na internetu in dostop do njih.

Strežnik (*gostitelj, host*): računalnik, ki je povezan v omrežje in streže drugim računalnikom.

TEI glava (*Text Encoding Initiative*): opisna in pojasnjevalna informacija, ki predstavlja, »elektronsko naslovno stran« elektronskega besedila. Glavo sestavljajo štiri glavne komponente: opis datoteke, opis kodiranja, opis profila in opis predelav.

UNIMARC (Universal MARC): format, na podlagi katerega so v posameznih okoljih nastali specifični MARC formati (npr. **COMARC**), upošteva specifik nacionalnih pravilnikov za katalogizacijo.

URI (*Uniform Resource Identifier*): enotni označevalnik vira. Standardna sintaksa za lociranje dokumentov s pomočjo internetnih protokolov, kot v primeru URL, ali pa s pomočjo sistema URN.

URL (*Uniform Resource Locator*): enotni naslov vira. Sistem naslovov za lociranje elektronskih virov v računalniškem omrežju. URL naslov sestoji iz vrste protokola ali načina dostopa (del pred dvopičjem). Za dvema poševnicama za dvopičjem je ime gostitelja (=naslov domene), ki mu sledi naslov datoteke. Npr.: <http://www.nuk.uni-lj.si/vstop>, <ftp://ftp.kiss.uni-lj.si/knjige>

URN (*Uniform Resource Name*): enotno ime vira URI, katerega trajnost in dostopnost sta zagotovljena. Posebna shema, ki se začne z nizom »urn«. V primeru elektronskih virov lahko ta shema vključuje oznake že uveljavljenih sistemov enoznačne identifikacije publikacij (ISBN, ISSN, ISMN, SICI, BICI).
urn:ISSN:1580-2961

USEMARCON: programska aplikacija, ki omogoča konverzijo med različnimi MARC formati, nastala v okviru projekta Evropske unije.

WWW (*World Wide Web*): gl. Svetovni splet.

Z39.50: omrežni protokol, ki omogoča pregledovanje različnih baz podatkov in iskanje podatkov in ga najpogosteje uporabljamo za distribuirano iskanje bibliografskih zapisov.